

Profesor Jacek Łuczak (1934–2019) – pionier opieki paliatywnej

Professor Jacek Łuczak (1934–2019) – the palliative care pioneer

Halina Bogusz

Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu

Streszczenie

Profesor Jacek Łuczak był lekarzem, specjalistą chorób wewnętrznych, kardiologii i medycyny paliatywnej. Ponad połowę z sześćdziesięciu lat swojej lekarskiej działalności poświęcił nieuleczalnie chorym i umierającym, w tym przede wszystkim osobom z chorobą nowotworową. Był jednym z najważniejszych w Polsce liderów ruchu hospicyjnego, twórcą pierwszej w Europie Środkowo-Wschodniej kliniki opieki paliatywnej, inicjatorem powstania Krajowej Rady Opieki Paliatywnej i Hospicyjnej (1993), współtwórcą Programu Rozwoju Opieki Paliatywnej i Hospicyjnej w Polsce (1998) oraz współtwórcą i przewodniczącym *Eastern and Central European Palliative Task Force – ECEPT* (1999). Jego przywództwo opierało się na charyzmie, umiejętności głębokiego spotkania z człowiekiem – zarówno z chorym, wolontariuszem, darczyńcą, jak i politykiem czy przedstawicielem władz różnych szczebli. Zaangażowanie profesora obejmowało nie tylko działalność organizacyjną, lecz także edukację oraz poszukiwania naukowe i propagowanie skutecznych metod terapii. Ośrodek poznański, stworzony przez profesora, stał się modelem dla wielu nowo powstających hospicjów i oddziałów w Polsce, Europie Środkowo-Wschodniej, a nawet krajach azjatyckich czy byłych republikach Związku Radzieckiego.

Słowa kluczowe: Jacek Łuczak, historia opieki paliatywnej.

Abstract

Professor Jacek Łuczak MD, PhD, FRCP, physician, specialist in internal medicine, cardiology, and palliative medicine. He devoted more than half of his sixty-year medical career to incurably ill, dying cancer patients. He was one of the most important leaders of the Polish hospice movement, and he organised first palliative care academic department in Central Europe. He was the co-founder and the first Head of the National Council for Palliative and Hospice Care (1993). He was one of the authors of National Palliative Care Development Program (1998). In 1999 together with other leaders, he created the Eastern and Central European Palliative Task Force (ECEPT). His charismatic leadership was based on the ability to build a deep relationship with each patient, volunteer, and student. He engaged in many activities, both organisational and educational. He was also active in the research and promotion of effective therapies. His Hospice Palium became a teaching centre and a model for Poland, and Central and Eastern Europe.

Key words: Jacek Łuczak, palliative care history.

Adres do korespondencji:

dr med. Halina Bogusz, Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego, Poznań,
e-mail: halina.bogusz@gmail.com

WSTĘP

Powstanie w Polsce w latach 80. i niespotykany rozwój w latach 90. i na początku XXI w. ruchu hospicyjnego i nowej specjalności lekarskiej – medycyny paliatywnej – jest zjawiskiem nieznanym prawie odpowiedników w ówczesnej Europie [1]. Początki ruchu hospicyjnego są związane z Wielką

Brytanią. Polski fenomen polegał na niespotykanym rozwoju opieki paliatywnej i hospicyjnej – początkowo pomimo braku jakiegokolwiek wsparcia ze strony systemu państwowego [2]. Miał on znamiona ruchu społecznego – nieformalnych działań, których celem była zmiana społeczna [3, 4]. Teoretycy ruchów społecznych [5] uważają, że podstawowym poziomem ich opisu jest tzw. poziom

mikro, czyli ocena wpływu poszczególnych osób: przywódców, działaczy, sympatyków. Chodzi nie tylko o ich działania, ale także szczególne rysy ich osobowości, powiązania, które pobudzają rozwój ruchu.

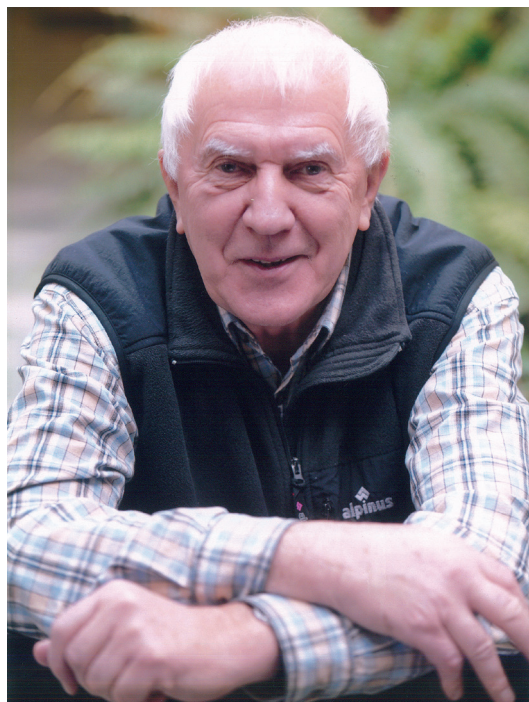
Celem artykułu jest przedstawienie sylwetki zmarłego niedawno w Poznaniu prof. Jacka Łuczaka, pioniera, a zarazem przywódcy ruchu społecznego, który przyczynił się do wyodrębnienia opieki paliatywnej jako specjalności w medycynie, a także do zmiany postaw społecznych wobec osób umierających i nieuleczalnie chorych.

POCZĄTKI KARIERY LEKARSKIEJ

Jacek Łuczak urodził się 30 grudnia 1934 r. w Poznaniu w rodzinie zawodowego oficera Wojska Polskiego. Wojnę i okupację niemiecką (poza krótkim okresem ucieczki i tułaczki) spędził wraz ze starszym bratem w Poznaniu, pod opieką matki i dziadków. Maturę zdał w 1953 r. w prestiżowym Gimnazjum im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu. Kierując się zainteresowaniami humanistycznymi, wybrał studia medyczne. Ukończył je w 1959 r. i po krótkim okresie pracy w szpitalu Zakładów Hipolita Cegielskiego rozpoczął wolontariat, a następnie asystenturę w I Klinice Chorób Wewnętrznych Akademii Medycznej, kierowanej przez prof. Kazimierza Jasińskiego, mieszczącej się w Szpitalu Klinicznym im. Pawłowa.

Z inspiracji prof. Jasińskiego dr Łuczak zajął się przede wszystkim chorymi na zawał mięśnia sercowego. W 1967 r. zorganizował pierwszy w Wielkopolsce, a trzeci w Polsce oddział reanimacji kardiologicznej, którego został ordynatorem [6]. Wraz z zespołem rozpoczął wykonywanie procedur intensywnej kardiologii. W 1971 r. Jacek Łuczak uzyskał stopień doktora nauk medycznych za pracę „Zastosowanie fentanylu i dehydrobenzperidolu w leczeniu zawału mięśnia sercowego”. Kilka lat później opuścił Klinikę Kardiologii, rozpoczął pracę w Klinice Anestezjologii i Intensywnej Terapii prof. Witolda Jurczyka i równocześnie podjął specjalizację z anestezjologii. W 1978 r. uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk medycznych na podstawie rozprawy „Rola respiratora i środków stosowanych w znieczuleniu na rozległość doświadczalnego zawału serca u psów”.

W 1985 r. prof. Jurczyk powierzył doc. Łuczakowi kierowanie zespołem anestezjologów w Klinice Onkologii w szpitalu przy ulicy Łąkowej, gdzie po raz pierwszy zetknął się z problemem bólu nowotworowego. Rozpoczął stosowanie procedur instrumentalnego leczenia bólu, wówczas w Polsce mało znanych, których nauczył się, pracując w czasie wakacji w Danii i Szwecji.

Ryc. 1. Profesor Jacek Łuczak, ok. 2008 r.

DZIAŁALNOŚĆ W ZAKRESIE TWORZENIA OPIEKI PALIATYWNEJ

W tym okresie doc. Łuczak zetknął się z powstającym w Polsce ruchem hospicyjnym – zespołem hospicjum św. Jana Kantego w Poznaniu i z innymi ośrodkami tego typu (Gdańsk, Kraków, Wrocław i inne).

Kilkutygodniowy staż u prof. Ventafriddy w Mediolanie spowodował przyjęcie w pierwszych latach działalności doc. Łuczaka modelu opieki domowej. Jednocześnie z inspiracji prof. Einhorna doc. Łuczak czynił starania o stworzenie oddziału opieki paliatywnej w ramach Katedry Onkologii. Zostały one uwieńczone sukcesem. W 1990 r. w szpitalu przy ul. Łąkowej rozpoczął działalność oddział, a na jego bazie pierwsza w Polsce i Europie Środkowo-Wschodniej Klinika Opieki Paliatywnej i Intensywnej Terapii Onkologicznej.

Dalsza aktywność prof. Łuczaka szła w trzech kierunkach. Pierwszy to działalność organizacyjna. Należały do niej starania o rozwój własnego ośrodka w ramach struktur szpitalnych i akademickich. Celem nadrzędnym w ramach organizacji było tworzenie struktur i zapisów prawnych o skali ogólnopolskiej. Temu służyła powołana z inicjatywy profesora, oparta na wzorach brytyjskich, Krajowa Rada Opieki Paliatywnej i Hospicyjnej, będąca bezprecedensową instytucją łączącą ośrodki działające w strukturach państwowych z ośrodkami opierającymi się na stowarzyszeniach wolontariackich, z reguły współpracującymi z Kościołem katolickim. Profesor Łuczak był przewodniczącym Rady w latach 1993–2003.

Ryc. 2. Profesor Jacek Łuczak (pierwszy z prawej) przed szpitalem przy ul. Łąkowej, gdzie mieściła się pierwsza Klinika Opieki Paliatywnej

Ryc. 3. Obrady zespołu, który zapoczątkował powstanie Krajowej Rady – dr J. Pyszkowska, ks. E. Dutkiewicz (siedzi tyłem), prof. J. Łuczak

Ryc. 4. Profesor Jacek Łuczak na dachu Hospicjum Palium, 2001 r.

EDUKACJA

Drugą ważną dziedziną aktywności profesora i podlegających mu grup oraz instytucji to edukacja w zakresie opieki paliatywnej [7], niezwykle różnorodna i skierowana do wielu odbiorców – studentów uczelni medycznych, lekarzy różnych specjalności, pielęgniarek, rehabilitantów i farmaceutów, a także szerokich gremiów społecznych. Zakres podejmowanych tematów był bardzo rozległy, obejmował holistyczne podejście do chorego z uwzględnieniem

jego potrzeb fizycznych, psychicznych, duchowych i społecznych, a także kwestie organizacyjne i prawne. Szczególnym osiągnięciem były organizowane przez 12 lat, głównie w Puszczykowie (przedtem w innych miejscowościach), specjalistyczne kursy opieki paliatywnej, na których wykładowcami byli przedstawiciele światowej czołówki w tej dziedzinie.

Nie mniej ważne były organizowane wspólnie z *Polish Hospices Fund*, współfinansowane przez Ministerstwo Zdrowia i Fundację Batorego, indywidualne wyjazdy na kilkutygodniowe staże do Wielkiej Brytanii. Korzystali z nich lekarze z różnych ośrodków w Polsce, późniejsi liderzy opieki paliatywnej, specjaliści krajowi, profesorowie. Przy organizacji tych szkoleń współpracowali Muir i Gillian Hunterowie – znani brytyjscy działacze na rzecz rozwoju opieki paliatywnej.

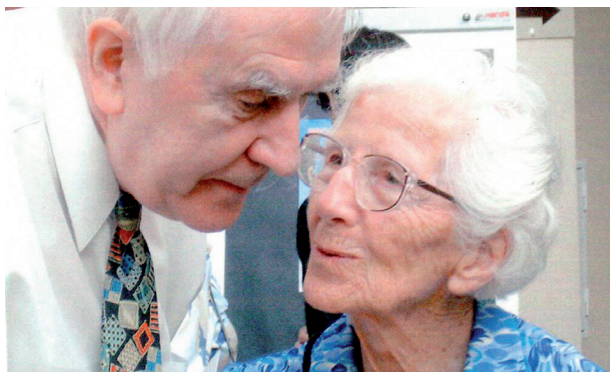
INNOWACJE TERAPEUTYCZNE

Trzecim obszarem, w który prof. Łuczak wniósł ważny wkład, jest doskonalenie opieki nad pacjentem zarówno w ścisłe medycznym, jak i szerszym, holistycznym wymiarze. Ośrodek poznański prowadzony przez prof. Łuczaka rozpropagował zachodnioeuropejskie standardy postępowania. Była to początkowo słynna „drabina analgetyczna” WHO, wprowadzanie do użycia doustnej morfiny, upowszechnianie podawania leków podskórnie z użyciem tzw. motylka. Ważnym elementem terapii było także leczenie ran odleżynowych oraz odpowiednia profilaktyka przeciwoleżynowa, leczenie obrzęku limfatycznego, którego poznański ośrodek był prekursorem.

DZIAŁALNOŚĆ MIĘDZYNARODOWA

Aktywność profesora nabrała dość szybko charakteru międzynarodowego. Nie tylko był on członkiem wielu międzynarodowych organizacji, lecz także brał udział w założeniu, a potem kierował stowarzyszeniem *Eastern and Central Europe Palliative Care Task Force* (ECEPT; stowarzyszenie wspierania rozwoju opieki paliatywnej w Europie Środkowo-Wschodniej). W ramach tej działalności ośrodek poznański stał się centrum edukacji dla lekarzy i pielęgniarek z Europy Środkowo-Wschodniej i Azji. W latach 2000–2010 przybywały tu osoby na dwutygodniowe szkolenia z Albanii, Bułgarii, Litwy, Rosji, Izraela, Kazachstanu, Uzbekistanu, Słowenii, Serbii, Mołdawii, Azerbejdżanu.

Wyodrębnienie medycyny paliatywnej jako specjalności, zorganizowanie nowych struktur, zmotywowanie wielu osób do przystąpienia do ruchu hospicyjnego w Polsce lat 80. i 90. nie było łatwe. Wymagało przełamania zarówno konwencji zawodowych (sposób rozmawiania z pacjentami nie-

Ryc. 5. Profesor Jacek Łuczak i Wanda Błęńska

uleczalnie chorymi i ich rodzinami, nieufność w stosunku do podawania opioidów, zwłaszcza morfiny), jak i społecznych (kancerofobia, tabu śmierci).

NAGRODY I WYRÓŻNIENIA

Działalność prof. Łuczaka była wielokrotnie nagradzana na forum krajowym i międzynarodowym. W 1999 r. otrzymał członkostwo Królewskiego Towarzystwa Lekarskiego w Londynie (*Fellowship of the Royal College of Physicians* – FRCP). W 2010 r. *World Academy of Medicine* nadała profesorowi tytuł doktora *honoris causa*.

Wśród licznych nagród warto wymienić: tytuł Wielkopolanina Roku (1991), honorowy medal im. Karola Marcinkowskiego (1993), tytuł *Amicus Hominis and Veritatis* (2002), Osobowość Roku w Ochronie Zdrowia (2003), tytuł ECCE Homo (2009), Europejską Nagrodę Obywatelską (2012), Wielkopolską Nagrodę im. Ryszarda Kapuścińskiego (2013), Obywatelską Nagrodę Parlamentu Europejskiego (2014), Złoty Laur Akademicki (2016), Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski (2019).

PRZYWÓDZTWO

Jak twierdzi prof. Robert Twycross, charyzma przywódcy jest niezbędnym elementem umożliwiającym rozwój opieki paliatywnej. Bez tego staje się ona skostniała i może zaniknąć, przestać spełniać swoją misję [8]. Co ułatwiło prof. Łuczakowi odgrywanie roli przywódcy? Były to zapewne cechy jego osobowości – łatwość nawiązywania kontaktów, umiejętność słuchania, otwartość. Profesor Łuczak poświęcał rozmówcy szczególną uwagę, umiał nawiązać głęboką relację – niezależnie od tego, czy miał do czynienia z ciężko chorym, prostym człowiekiem czy z wpływowym urzędnikiem państwowym.

Lista osób, które zaangażowały się na różnych etapach w dzieło profesora, jest bardzo długa. Są na niej przedstawiciele władz uczelni, dyrekcji szpitali, ministrowie, premierzy, szefowie zagranicznych

Ryc. 6. Profesor Jacek Łuczak

instytucji, które miały na celu rozwój opieki hospicyjnej, szefowie wielu firm, którzy zdecydowali się być darczyńcami, artyści, organizacje pozarządowe, posłowie i instytucje samorządowe, przedstawiciele Kościoła, ale także „zwykli” ludzie, wolontariusze, lekarze, pielęgniarki. Wielu z nich wspomina swoje spotkanie z profesorem – niekiedy bardzo krótkie, czasem nawet bez słów – jako wyjątkowe.

Do charyzmy prof. Łuczaka oprócz umiejętności spotkania z osobą, konkretną i zawsze w czasie spotkania bardzo dla niego ważną, trzeba dodać umiejętność kreślenia dalekosiężnych wizji oraz nieustępliwość w ich realizacji. Warto sobie uświadomić, że na drodze do sukcesu prof. Łuczak musiał radzić sobie z wieloma porażkami. Niespełnione nadzieje, niezrealizowane plany, niedokończone wizje i pomysły, których nie udało się wcielić w życie. Ta rzeczywistość z pewnością nie była obca profesorowi. Zwyciężała jednak nadzieja, którą pomagał odnajdywać chorym, ale i sam dzięki niej nie ustępował w walce.

Autorka deklaruje brak konfliktu interesów.

PIŚMIENNICTWO

- Clark D. To comfort always. A history of palliative medicine since the nineteenth century. Oxford University Press, Oxford 2016.
- Janowicz A, Krakowiak P SAC, Stolarczyk A (red.). In solidarity. Hospice-palliative care in Poland. <http://www.fundacjahospicyjna.pl/en/activities/social-education/in-solidarity> (dostęp: 2.03.2020).
- Sztompka P. Socjologia. Analiza społeczeństwa. Znak, Kraków 2015.
- Bogusz H. Hospicjum – drzewo życia. Opieka hospicyjna i paliatywna w Poznaniu w latach 1986–2004. Wydawnictwo Kontekst, Poznań 2017.
- Nowosielski M. Socjologiczna refleksja na temat ruchów społecznych. Przegląd Zachodni 2011; 4: 3-28.
- Bogusz H, Cofta S, Michalak A. Długa opowieść Mistrzów. Wydawnictwo Kontekst, Poznań 2018.
- Bogusz H, Kotlińska-Lemieszek A, Łuczak J. Historia opieki paliatywnej w Wielkopolsce. Część II. Edukacja w poznańskim ośrodku akademickim 1988-2002. Med Paliat 2013; 3: 129-135.
- Twycross R. Palliative care: an international necessity. J Pain Palliat Care Pharmacother 2002; 1: 61-79.